

УДК 76.017.4
DOI: 10.33989/2226-4051.2022.26.273163

Наталія Дігтяр, м. Полтава
ORCID: 0000-0002-1118-8948

Олексій Соболевський, м. Полтава
ORCID: 0000-0001-8085-4900

КОЛІР У ТЕХНІКАХ ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ

У статті проаналізовано потенційні можливості кольору в таких техніках друкованої графіки, як лінорит, ксилографія, монотипія, «суха голка», «травлений штрих», акватинта, гравюра на картоні. Розкрито їх технологічні особливості. З'ясовано, що хоча в кольоровій друкованій графіці колір підпорядкований рисунку, саме він надає композиції більшої виразності, експресії, отже, допомагає донести до глядача творчий задум художника-графіка. Доведено, що в кожній із технік друкованої графіки митець використовує колір із певною метою, адже це дозволяє досягти того чи іншого ефекту для якнайповнішого розкриття ідеї твору.

Ключові слова: *друкована графіка; графічні техніки; колір; засоби виразності; відбиток; лінорит; ксилографія; монотипія; акватинта; «суха голка»; «травлений штрих»; гравюра на картоні.*

Постановка проблеми. Вивчення кольору та світла, їх особливостей, зорового сприйняття й використання в різних графічних техніках сприяє більшому розумінню, тлумаченню мистецтва. Колір може застосовуватися як акцент, який зосереджує увагу на важливих елементах і сюжетних лініях творів друкованої графіки. Це своєрідний початок, що організує простір, здатний викликати у глядача певні емоції. У кожного кольору є своє позначення і його прийняття залежить від контексту, він активно впливає на настрій і самопочуття глядача. Принцип одержання відбитків за допомогою тиснення виокремив графіку як своєрідний вид образотворчого мистецтва. Її особливості полягають у лаконізмі, ємності образів, концентрації і строгому відборі графічних засобів. Певна недомовленість, умовне позначення зображуваних об'єктів, або просто натяк на нього, становлять особливу цінність друкованого графічного твору, вони розраховані на активну роботу уяви та фантазії глядача. У цьому зв'язку не тільки ретельно продумані, але і швидкі повторні відтиски мають художню цінність.

Аналіз розвитку світового мистецтва графіки останніх років переконливо доводить, що сучасні техніки друку видозмінюються, збагачуються, художниками розробляються нові цікаві підходи активного використання кольору, підпорядкованого рисунку. Художники намагаються розширити й оновити можливості його використання в друкованій графіці, відійти від відомих прийомів і засобів; спостерігається прагнення до посилення декоративності у творах, підкресленому ритму, активному використанні кольору, що надає насиченості та звучності композиції.

Варто зазначити, що сучасна практика демонструє відсутність ґрунтовного дослідження кольору як специфічного засобу вираження ідеї друкованого твору. Звідси слідує, що це є багатоаспектна проблема, яка походить від традиційних уявлень про графічне мистецтво як чорно-біле. Залишаються недостатньо розкритими окремі питання розвитку різних технік кольорової друкованої графіки та активного використання в ній кольору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав аналіз наукової літератури, проблема кольору в якості образотворчого засобу в мистецтві вивчалася ще за часів епохи Відродження. Альберті й Леонардо да Вінчі відкрили закони взаємодії кольору та світла, особливості їх зорового сприйняття. Символізм окремих кольорів спробували розкрити Й. Гете, О. Потебня, П. Флоренський. Над визначенням характеристик кольорів працював М. Люшер. Й. Іттен досліджував процес сприйняття і розрізнення кольору на основі систематизованих знань із фізики, фізіології й психології. Мову кольорів, колорит досліджували свого часу В. Візер, Е. Делакруа, В. Кандинський, Ф. Рунге, А. Шопенгауер.

Друкована графіка також є постійним об'єктом дослідження художників і теоретиків мистецтва. Історичний розвиток друкованої графіки та її художні особливості стали предметом вивчення таких науковців, як А. Босс, М. Волков, А. Горбенко, М. Куленко, О. Лагутенко, І. Леман, А. Лещинський, Г. Логвин, В. Христенко.

Н. Богомольний, В. Звонцов, Е. Кібрик, Є. Ковтун, А. Остроумова-Лебєдєва, А. Чебикін, В. Фаворський, Б. Йогансон вивчали питання навчання основ мистецтва друкованої графіки.

Проте дослідженню використання кольору як графічного засобу в різних техніках друкованої графіки приділено недостатньо уваги, чим і зумовлено написання нашої статті.

Метою публікації є аналіз використання кольору як засобу виразності художнього твору на прикладі таких технік друкованої графіки, як лінорит, ксилографія, монотипія, акватинта, «суха голка», «травлений штрих», гравюра на картоні.

Методологія дослідження базується на універсальних принципах наукового пізнання – історизмі та науковій об'єктивності, а також на широкому використанні порівняльно-історичного та системного методів. Порівняльно-історичний метод дав можливість провести дослідження художніх особливостей і розвитку технік друкованої графіки у хронологічній послідовності для виявлення зовнішніх і внутрішніх впливів. Системний метод уможливив комплексне дослідження специфіки використання кольору в таких техніках, як лінорит, ксилографія, монотипія, акватинта, «суха голка», «травлений штрих», гравюра на картоні. Цей метод також передбачав вивчення кожного елемента (техніки) в системі друкованої графіки, його зв'язку з іншими елементами.

Виклад основного матеріалу. Широке використання друкованої графіки в життєдіяльності людини все ж зберігає унікальне естетичне підґрунтя та не втрачає індивідуальної стилістики, що безпосередньо пов'язано з технікою друку. Друкована графіка на відміну від малюнку має тиражування. Їй притаманні такі засоби виразності та можливості різних її технік, що надають кожному естампу неповторності, на відміну технік багаторазового друку, які дозволяють отримувати якісні естампи з однієї матриці десятки разів. Гравюру ми сприймаємо як твір мистецтва; прагнення зрозуміти його глибше відкриває перед нами всю складність створення відтиску.

Як відомо, у графіці основним образотворчим засобом є лінія, штрих, пляма. Проте друкована графіка вирізняється й іншими засобами виразності та їх художніми можливостями. Колір є одним із них. Він надає графічним творам більшої виразності, експресії, допомагає донести до глядача творчий задум художника. Зауважимо, що залежно від способів друку та

створення друкованої форми розрізняють види та техніки друкованої графіки, а кожній із них притаманні свої особливості використання кольору.

Однією з технік друкованої графіки є ксилографія, або ж гравюра на дереві, з відбитком на папері. Гравюри на дереві історично є першими друкувальними формами. Ксилографія була найпоширенішим способом прикрашання першодруків, адже відбитки з дерев'яного кліше можна було робити разом з набором тексту. З однієї гравюри можна отримати біля сотні якісних естампів. Спочатку художник створював малюнок і переносив його на дошку, а далі – вирізав гравюру на дереві.

У друкованій графіці, зокрема у ксилографії, не потрібно точно, вірно відтворювати кольори реальної дійсності, важливо вміти гармонійно вирішувати взаємодію кольорів у певній гамі, що відображає основну ідею твору. Ксилографія має живописний штрих та будує просторове й тонове відношення здебільшого за допомогою плями, кольору. Колір у ксилографії може будуватися на поєднанні чистих і локальних кольорів, рідко – на тонких тональних співвідношеннях, які притаманні більше живопису, ніж графіці. Зазвичай митець обирає для себе основну техніку, яка і визначає його авторський стиль. Але важливий не лише рисунок, робота над кліше, а й друк, адже він може давати непередбачуваний ефект і також є мистецьким процесом. Навіть гравюра, що виходить накладом 10-50 штук, може різнитися одна від одної.

За твердженнями науковців, перші кольорові гравюри на дереві з'явилися в Китаї та датуються X століттям. У Європі гравюри на дереві з кольоровими блоками використовувалися в Німеччині на початку XVI століття, проте кольорова техніка досягла свого розквіту та була присутня на сторінках книг про живопис, виданих уже в XVII столітті. Ряд різних методів кольорового друку з використанням ксилографії були розроблені в Європі в XIX столітті – це відтиски до двадцяти різних кольорів із дерев'яних блоків. Першим кольоровим гравюрам були притаманні стримані кольори, лаконізм у вираженні ідеї.

У другій половині XV століття гравюра на металі почала витісняти дерев'яну. Спосіб друку був таким: пластина з металу

(міді, бронзи, цинку, пізніше сталі) з вигравіруваним або витравленим кислотою малюнком, покривалася фарбою; далі фарбу акуратно витирали так, щоб вона залишилася лише в поглибленнях форми; після цього зображення переносилося на папір під тиском циліндричного пресу. Гравюра на міді, цинку чи сталі, або ж офорт, вирізняється не лише матеріалом, але й мистецькими засобами виразності, зокрема кольором. На відміну від більш «живописної» ксилографії, офорт будується переважно на лінії, штриху та дозволяє авторові більш ретельно розробити деталі. Вводити колір в офортний відбиток можна різними способами. Художники-графіки, які майстерно володіють технікою друку, вводять невеличкі кольорові плями безпосередньо при нанесенні фарби на офортну дошку. Характерною ознакою офорту є розмиті краї кольорової плями та м'який перехід одного кольору в інший. Використовується обмежена кольорова палітра для акцентування уваги глядача на найбільш важливих елементах всієї композиції. Зазвичай використовується не більше трьох кольорових відтінків.

Іншим способом є класичне використання двох або більше окремих друкарських пластин, кожна з яких має свою кольорову гаму. Під час друку дотримується певна послідовність: спочатку друкуються дошки, які мають найбільш світлий за тональністю колір; останньою друкуються так звана «рисуюча» дошка. Вона має найтемніший тон, чорний або наближений до нього. Можна використовувати будь-скільки офортних пластин залежно від творчої ідеї художника.

Спосіб друку в монотипії, одній із найбільш доступних і простих у виконанні технік друкованої графіки, полягає у нанесенні від руки фарби на ідеально гладку поверхню з подальшим відбитком зображення на папері. Під час відриву листа відбувається змішування фарб, які згодом складаються в красиву гармонійну композицію. В техніці монотипії можна виконати здебільшого один відтиск, так як більшість фарби залишається на аркуші паперу. Для монотипії характерне активне використання різноманітної кольорової палітри, колірною багатства, що може вкладатися в єдиний цільний кольоровий

силует. Силуети мають співвідноситися між собою в гармонійній єдності й відповідати загальному кольоровому тону твору.

Варто зазначити, що процес створення композиції в техніці монотипії відбувається без попередньо підготовленого нарису, спонтанно. Для творення фактури використовують акварель, пензлі та будь-які інші художні засоби. Кожен відбиток є унікальним і неповторним. При створенні монотипії художник-графік повинен бачити загальне в колористиці своєї роботи та відчувати залежність від загального безкінечної різноманітності кольорів, які покликані надавати виразності твору. Ця техніка друкованої графіки відрізняється від інших технік кольорового друку оригінальними фактурними та колірними рішеннями, таємничістю, яскравістю і нестримністю фантазії художників, використовуючи все кольорове багатство навколишнього світу. Монотипії цікаві із застосуванням теплих, холодних кольорів чи змішаної палітри. Теплі кольори (жовті, помаранчеві, червоні) сприймаються як мажорні звучання у творі. Холодні кольори (сині, фіолетові, блакитні) викликають в уяві спокійний стан, легкість, відчуття простору. Велику роль у створенні правдивого емоційно потужного кольорового ладу відіграє закономірне чергування теплих і холодних відтінків. Саме в монотипії на відміну від інших технік графіки найбільш активно можна використовувати колір як один із засобів виразності твору.

На сьогодні найбільш поширеною технікою друкованої графіки є лінорит, котрий передбачає вирізування певного зображення ручним способом на лінолеумі та друк із цієї поверхні. Зазначена техніка відносно молода й легка у виконанні. Кольоровий лінорит порівняно з чіткою чорно-білою графікою більш складний, бо потребує створення для кожного кольору окремої поверхні зі своїм вирізаним рисунком. Відбитки з поверхонь лінолеуму послідовно накладаються на головний аркуш. Проте можливе й одночасне нанесення декількох різних фарб на різні місця форми.

Слід зауважити, що колір у ліноритах допомагає виразити ідею композиції, є важливим засобом емоційної, психологічної виразності, що послуговується найбільш повному розкриттю

художнього образу твору. Це може бути один або декілька кольорів залежно від сили емоційного впливу на людину. Кольорова палітра може включати кольори всього спектру або ж частину з них, створюючи певний колорит.

Друкована графіка багата на різновиди технік офорту, але найбільш цікавими, на нашу думку, є «суха голка» й «травлений штрих». «Суха голка» вирізняється своєю м'якістю та глибиною штриха, а травлення додає офорту своєрідних фактур. Ці техніки не передбачають кольорового розмаїття фарб, а містять основний відтінок, який узагальнює цільність колориту, підкорює собі всі кольори твору. Цікавим для названих технік є використання вальорів – відтінків тону та градацій світла й тіні в межах одного кольору. Від точності передачі цих відтінків залежить правдивість і повнота відтворення в живопису явищ дійсності. В даному випадку загальний колір відбитку має підкреслювати основну ідею та емоційний складник усієї композиції.

До офортних технік належить ще один вид друкованої графіки – акватинта – травлення кислотою металевої пластини в проміжках між частинками прилиплої до неї асфальтової або каніфольного пилу. Зображення на кальці переносять на пластину наколюванням, а потім злегка травлять, припудрюють порошком смоли і підігрівали. У такий спосіб на пластині утворювалось дрібне, так зване акватинтне зерно. Далі пластину протравлювали у декілька етапів, створюючи ефект тонального малюнку з яскраво вираженими чіткими краями при переході одного тону в інший. Цей спосіб часто застосовувався разом із травленим штрихом, коли чіткі лінії травленого штриха трішки розтравлюються і справляють враження розмитого рисунка тушшю чи акварелі.

Кольорові відбитки з використанням техніки акватинта роблять із багатьох пластин. При накладенні одного кольору на інший часто утворюються неповторні кольорові нюанси, які збагачують графічний твір і підкреслюють його живописність. Такий живописний підхід в естампі був притаманний роботам художників-графіків кінця XIX століття.

Гравюра на картоні є різновидом естампу. Це технологічно простий вид гравюри. Рельєфний відбиток для високого друку

виготовляється з допомогою аплікації, складеної з окремих картонних елементів. Товщина картону повинна бути не менше 2-х мм. Кольорові гравюри на картоні можуть бути дуже яскравими та живописними з непередбачуваними технічними ефектами. Кольорові відбитки можна друкувати як з однієї, так і з кількох окремих дощок. При створенні друкарської форми для гравюри на картоні використовуються різноманітні матеріали, а не тільки клаптики паперу чи картону. Це творчий процес, бо митець може використовувати різні плоскі предмети з яскраво вираженою цікавою фактурою: полотно, марлю, пісок, нитки, фольгу, м'який папір, листя дерев, епоксидну смолу та багато іншого підручного матеріалу. Друкарська фарба може наноситись різним способом. Використовують гумові та шкіряні друкарські вали різного розміру й м'якості, пензлі тощо. Для досягнення більшої живописності часто друкують наступну дошку на ще не просохлий шар фарби попереднього відбитка. Тим самим досягається непередбачуваний живописний ефект. Більшість таких творчих естампних відбитків неможливо повторити, тому вони стають ексклюзивними й мають свою оригінальну неповторність.

Технік друкованої графіки дуже багато. В кожній із них художник використовує колір із певною метою, що дозволяє досягти того чи іншого ефекту. Тому в одній гравюрі часто можна побачити змішану техніку, приміром, офорт і акватинту тощо.

Можливість друкувати велику кількість кольорових гравюр стала надзвичайно зручною для митців. Проте цінність таких естампів дещо нижча, тому кожен художник, підписуючи власну роботу, має вказати тираж: чим більше видрукувано гравюр з однієї дошки, тим нижча її мистецька цінність. Оригінальною вважається лише та гравюра, що видрукувана автором і належить до вказаного тиражу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Друкована графіка протягом багатьох років була й залишається найяскравішим і самобутнім явищем у світовій художній культурі. Розвиток технологій друкування сьогодні здійснюється з урахуванням недоліків попередніх надбань і спирається на історичний досвід художньої діяльності, що бере початок від мистецтва ручного друку. Кольорова друкована графіка виріз-

няється своєю живописністю, хоча колір і підпорядкований рисунку та виражається пластичною мовою ліній, технікою штриха й локальною плямою. При створенні кольорової гравюри художники намагаються мінімальною кількістю фарб створити якомога більше кольорних відтінків. Сучасні митці продовжують пошуки методів і засобів для збагачення художньо-образної мови кольорової друкованої графіки. Творчий процес вимагає синхронної взаємодії художника з матеріалом і розуміння його особливостей; це не механізм масового друку, бо він потребує живої безпосередньої участі митця з першої до останньої хвилини народження художнього твору.

Список використаної літератури

- Богомольный, Н. Я. (1978). *Техника офорта*. Киев: Вища школа.
В'юник, А. О. (1977). *Екслібриси українських художників*. Київ: Мистецтво.
Куленко, М. (2001). *Авторська накладна графіка*. Київ: Вид-во КНУБА.
Лагутенко, О. (2005). *Українська книжкова графіка першої третини ХХ століття. Стилистичні особливості художньої мови: Монографія*. Київ: Політехніка.
Логвин, Г. Н. (1999). *З глибин. Гравюри українських стародруків XVI – XVIII ст.* Київ: Дніпро.
Печенюк, Т. (2010). *Кольорознавство*. Київ: Грані-Т.
Христенко, В. (2007). *Техніки авторського друку*. Харків: Колорит.

Natalia Digtyar, Oleksiy Sobolevskyi

COLOR IN THE TECHNIQUES OF PRINTED GRAPHICS

The article is devoted to the analysis of the artistic possibilities of color on the example of various graphic techniques. The widespread use of printed graphics nevertheless preserves a unique aesthetic basis and does not lose its individual style, which is directly related to the printing technique.

It is emphasized that color-printed graphics, thanks to the use of color, stand out from other types of visual arts with their new, original means of expression, artistic possibilities, and artistic value.

The potential possibilities of color in such techniques of printed graphics as linocut, xylography, monotype, "dry needle", "etched stroke", aquatint, and engraving on cardboard are considered. All of these techniques use the possibilities of color in their own way as a means of expressing a creative idea. Color can be used as an accent that focuses attention on essential elements and storylines of works of printed graphics, as well as having the main semantic load in the work.

It has been found that although the color is subordinate to the drawing in color-printed graphics, it gives the composition greater expressiveness and expression, and therefore helps to convey the creative idea of the artist to the viewer. It has been proven that in each of the considered techniques of printed graphics, the artist uses color for a specific purpose because it allows for achieving one or another effect.

Keywords: *printed graphics; graphic techniques; color; means of expression; print; linocut; xylography; monotype; "dry needle"; "etched stroke"; aquatint; engraving on cardboard.*

References

- Bogomolnyj, N. Ja. (1978). *Tehnika oforta [Etching technique]*. Kiev: Vishha shkola [in Ukrainian].
- Khrystenko, V. (2007). *Tekhniky avtorskoho druku [Author's printing techniques]*. Kharkiv: Koloryt [in Ukrainian].
- Kulenko, M. (2001). *Avtorska nakladna hrafika [Author's overhead graphics]*. Kyiv: Vyd-vo KNUBA [in Ukrainian].
- Lahutenko, O. (2005). *Ukrainska knyzhkova hrafika pershoi tretyny XX stolittia. Stylistychni osoblyvosti khudozhnoi movy: Monohrafiia [Ukrainian book graphics of the first third of the XX century. Stylistic features of artistic language: Monograph]*. Kyiv: Politehnika [in Ukrainian].
- Lohvyn, H. N. (1999). *Z hlybyn. Hraviury ukrainskykh starodrukiv XVI – XVIII st. [From the depths Engravings of Ukrainian old prints of the XVI – XVIII centuries]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Pecheniuk, T. (2010). *Koloroznavstvo [Color science]*. Kyiv: Hrani-T [in Ukrainian].
- Viunyk, A. O. (1977). *Ekstlibrysy ukrainskykh khudozhnykiv [Bookplates of Ukrainian artists]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

Одержано 09.08.2022 р.
